

Kultura oka i ruke u nastavi likovne umjetnosti

Vidačić, Vanesa

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:619026>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU
ODSJEK ZA VIZUALNU I MEDIJSKU UMJETNOST
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ LIKOVNA KULTURA

Vanesa Vidačić

**KULTURA OKA I RUKE U NASTAVI LIKOVNE
UMJETNOSTI**
DIPLOMSKI RAD

Mentor:

Doc.dr.sc. Lana Skender

Osijek, 2023.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Vanesa Vidačić potvrđujem da je moj diplomski rad pod naslovom „Kultura oka i ruke u nastavi likovne umjetnosti“ te mentorstvom doc.dr.sc. Lane Skender rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanove.

U Osijeku, 07.06. 2024. god

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Okvir kurikulumu nastavnoga predmeta Likovna kultura u osnovnoj školi i Likovna umjetnost u gimnazijama	2
3. Svrha odgoja opažaja u učenju likovne kulture i likovne umjetnosti	3
4. Fina motorika ruke	7
4.1. Fina motorika u digitalno doba	9
5. Izražavanje vizualnim znakovima i simbolima	11
6. Praksa šivanja u suvremenoj umjetničkoj produkciji.....	12
7. Istraživanje – radionica analize crteža šivanjem	14
7.1. Cilj i svrha istraživanja	14
7.2. Uzorak.....	15
7.3. Metodologija provedbe radionice.....	15
7.4. Rezultati i rasprava	23
8. Zaključak	29
9. Popis literature	31
10. Popis slikovnih materijala	32

Sažetak

Istraživanje diplomskog rada stavlja naglasak na kulturu oka i ruke u nastavi Likovne umjetnosti. Teorijski dio rada bavi se strategijom odgoja opažaja i utjecajem razvoja motorike ruke na istraživačko gledanje. U istraživačkom dijelu ispituje se učinkovitost analize umjetničkog djela pri kojoj se umjesto verbalnih metoda koristi metoda temeljena na umjetničkom procesu. Primijenjena je metoda šivanja crteža koja se pojavljuje u suvremenoj umjetničkoj praksi posebno kod feminističkih umjetnica. Cilj ovog pristupa je ostvariti jedinstvo oka i ruke praćenjem kretanja linije te ponuditi učenicima mogućnost kreativnog izražavanja tijekom postupka analize umjetničkog djela. Šivanje je proces tijekom kojeg su um i tijelo u stanju visoke usredotočenosti jer pokreti i potezi konca na platnu stvaraju obrise linija, kombiniraju raznolikost pokreta, karaktera, toka i značenja. Radionica je provedena u Školi primijenjene umjetnosti i dizajna Osijek i sudjelovali su učenici prvog razreda. Rezultati pokazuju da učenici uspješnije svladavaju analizu crteža ako ga rekreiraju umjetničkim procesom.

Ključne riječi: odgoj opažaja, motorika ruke, analiza crteža, tehnika šivanja

Summary

The culture of the eye and hand in the teaching of Visual Arts

The research of the master's thesis focuses on the culture of the eye and hand in the teaching of Visual Arts. The theoretical part of the thesis deals with the strategy of eye nurturing and the influence of hand motor skills on investigative observation. In the research section, the effectiveness of analyzing an artwork is examined using a method based on the artistic process instead of verbal methods. The applied method is the sewing of drawings, which appears in contemporary art practices, especially among feminist artists. The goal of this approach is to achieve unity of the eye and hand by following the movement of the line and to offer students the opportunity for creative expression while analyzing an artwork. Sewing is a process during which the mind and body are in a state of high concentration because the movements and stitches of the thread on the canvas create outlines of lines, combining a variety of movements, characters, flow, and meaning. The workshop was conducted at the School of Applied Arts and Design Osijek, and first-grade students participated. The results show that students more successfully master the analysis of a drawing if they recreate it through the artistic process.

Keywords: eye nurturing, hand motor skills, drawing analysis, sewing technique

1. Uvod

Mnoštvo informacija čovjek najviše prikuplja svojim osjetilima. Sve što pojedinac opaža rezultat je njegovih osjetila koja prate sve ono što ga okružuje te može se reći kako čovjek najbolje uči kada koristi sva svoja osjetila. Zadnjih nekoliko godina školski principi učenja proizlazili su iz nastave usmjerene na učenika kao pojedinca te iz aktivnog učenja iskustvom i primjenom znanja. U ovom diplomskom radu naglasak je na osjetilu vida koji prati pokrete te na takav način utječe na kognitivne aktivnosti. Tokić (11:2016) prema Damjanov (1991) govori o shematskoj i doslovnoj razini opažanja, koje je odraženo raznim unutarnjim i vanjskim čimbenicima jer sve ono što je doslovno prikazano uvelike ovisi o čovjekovom unutarnjem procesuiranju stvarnosti. Utjecaj viđenog na kognitivne aktivnosti često se uočava u male djece jer se najčešće može primijetiti kako mala djeca ponavljaju sve što vide gestama, mimikama i pokretima, a to se najviše odražava u igri. Djeca se spontano već igrom počinju likovno izražavati jer su tako prepušteni svojim doživljajima i otkrivaju svoju unutarnju moć. Njihova unutarnja potreba za izražavanjem tipična je za svako dijete jer je već urođena, a upravo pokret i likovnost ima pozitivan utjecaj na rad mozga i kognitivne funkcije. Istraživanjem sinergije oka i pokreta ruke potiče se usredotočenost i motivacija tijekom analitičkog procesa te osim toga potiče kreativno mišljenje učenika, opažanje, razumijevanje vizualnog jezika pa tako i doživljaj okoline i svijeta oko sebe.

Prvi dio diplomskog rada sastoji se od teorijskog dijela koji je razrađen po poglavljima te obuhvaća različite teme vezane uz odgoj i opažaj, finu motoriku i praksu šivanja u Likovnoj umjetnosti. Osim toga, u ovom dijelu diplomski rad ukazuje na srodnost između kulture oka i ruke u odnosu na praksu šivanja u Likovnoj umjetnosti. Drugi, istraživački dio rada, obuhvaća analizu i razumijevanje crteža pomoću prakse šivanja te interpretaciju rezultata koji su nastali tijekom radionice s učenicima prvog razreda Škole za primijenjenu umjetnost i dizajn Osijek.

2. Okvir kurikuluma nastavnoga predmeta Likovna kultura u osnovnoj školi i Likovna umjetnost u gimnazijama

Likovna umjetnost pripada humanističkom području odgoja i obrazovanja te obuhvaća sva područja umjetnosti kao što su: slikarstvo, grafika, kiparstvo, dizajn, arhitektura i ilustracija. Kurikulum navodi da je svrha predmeta Likovne umjetnosti, oblikovati osobni i društveni identitet učenika, oplemeniti i obogatiti sliku o sebi i svijetu u kojem živi te razviti sposobnosti kreativnog mišljenja i djelovanja. Potrebno je usvojiti likovnu i vizualnu pismenost te praktičnu primjenu tehnika, alata i medija. (MZO, 2019) U nastavi Likovne umjetnosti učenici trebaju aktivno sudjelovati u nastavnom procesu na način da savladaju umjetničke strategije, razumiju vizualnu okolinu te kritički samostalno iznose svoja mišljenja. Učitelj svojim kompetencijama nastavni proces može učiniti izrazito zanimljivim i kreativnim za učenike.

U nastavi je bitno povezivanje sadržaja nizom tematskih cjelina, također osmišljavanje projekata, interdisciplinarni pristup i međupredmetno povezivanje koje omogućuje povezivanje s ostalim predmetima nastavnog procesa, a ono učenicima omogućuje povezivanje likovne i vizualne kulture te umjetnosti u njihovoj cjelovitosti i različitim aspektima života. Povezuje se s umjetničkim zajednicama i raznovrsnim kulturno-znanstvenim ustanovama, umjetničkim događanjima i kulturnoj baštini što daje važan doprinos Likovnoj umjetnosti (MZO, 2019). Svakom učeniku važno je individualno pristupiti te mu pružiti osjećaj prihvaćenosti kako bi razvio svoju potrebu za izražavanjem. Tijekom nastave Likovne umjetnosti učenici izrazito vježbaju i razvijaju svoje ideje i maštu, otvaraju nova rješenja te objedinjuju estetski, etički i tehnološki aspekt te prihvaćaju različitosti. Pomoću suvremenih i tradicionalnih likovnih materijala, učenici razvijaju svoje znanje i otkrivaju razne mogućnosti koje im ono nudi. „Sustavnim odgajanjem percepcije i estetskim odgojem potiče se svjesno i aktivno doživljavanje, kritičko promišljanje i analiziranje likovnih djela i različitih vizualnih pojava. Time se stječu kompetencije za aktivno sudjelovanje u suvremenom životu.“ (MZO, 2019) Učenici svoje stečeno znanje i kompetencije mogu primjenjivati u različitim djelovanjima i situacijama te osim toga upotrebljavati ih u suvremenom životu, iskoristiti svoju kreativnost i ideje na posve različite načine.

Suvremena nastava likovne umjetnosti utemeljena je na učeniku i njegovom samostalnom djelovanju. Učenik treba biti aktivan dio nastavnog procesa, a nastavnik moderator i mentor koji će poticati učenika na aktivno sudjelovanje. U današnje vrijeme metode za izvođenje nastave sve su više dostupne i proširene te samo ovise o nastavniku i njegovom izvođenju.

Digitalni alati i informacijsko-komunikacijska tehnologija nastavu mogu učiniti doista zanimljivom i utjecajnom za stvaranje interaktivnog okružja. Suvremene nastavne strategije zasnovane su na strategiji aktivnog učenja koja proizlazi iz holističkog i humanističkog pristupa kurikulumu. Takav kurikulum teži cjelovitom razvoju učenika aktivnim uključivanjem afektivnog područja osobe, a ne samo kognitivnog i psihomotoričkog. Skender (2020:7) govori o važnoj stavki humanističkog kurikuluma, a to je individualizacija u pristupu učeniku tako da mu se omogući izbor ne samo oblika rada već i sadržaja. Dakle aktivno učenje treba biti dio samostalnog procesa, a učitelj je prisutan kao mentor koji usmjerava učenika u njegovom procesu. U aktivnom učenju također je nužno djelovanje učitelja na način da problemskim zadacima, istraživanjima, igrom i zabavom potiče učenika da dođe do određenog rješenja te na taj način aktivno uči i stvara vlastite interpretacije. Mendeš i dr. (2012:111) prema Vukasović (1994:145) u svojem tekstu govore kako su umjetnički sadržaji vrlo bitna dimenzija odgojnih utjecaja na cjeloviti razvoj djeteta jer je ljepota postala bitni kriterij ljudskog vrednovanja predmeta, pojava međuljudskih odnosa i svega što čovjeka okružuje. Čovjek u svojem habitusu ima potrebu likovno se izražavati na različite načine. Najvažniji cilj u samom obrazovanju je taj da učenici uče razumijevanjem i da primjenjuju svoje znanje u svakodnevnom životu.

3. Svrha odgoja opažaja u učenju likovne kulture i likovne umjetnosti

Povjesničarka umjetnosti i sveučilišna profesorica Jadranka Damjanov u svojim je djelima stavila naglasak upravo na odgoju opažaja i uvela veliki doprinos pristupom odgoju i obrazovanju temeljenom na umjetnosti. Također svojim metodama učenja dala je veliku raznovrsnost nastavnih metoda koje su danas primijenjene u nastavi Likovne umjetnosti. „Ako pažnju usmjerimo na doslovni opažaj, izvučemo ga iz nesvjesnosti i mislimo ga kao liniju, plohu, boju, masu, prostor, on se otvara prema neograničenom broju nepredvidivih preobrazbi.“ (Damjanov, 1991:8) Promatranjem umjetničkog djela svaki pojedinac manipulira sa svojim doslovnim opažajem u smislu da ne razmišlja točno o onome što vidi, već opažaj osvještava analizom likovnih elemenata kao što su boja, linija, ploha, masa i prostor. Tada um na posve drugačiji način može doživjeti i doživljava umjetnost.

„Pažnja je raspoloživost cijelog bića za primitak: zaustavljanje misli radi iščekivanja misli i ukidanje opažaja radi potpunijeg i svjesnijeg opažaja.“ (Damjanov, 1991:90). Dakle, čovjekovo cijelo biće sastoji se od njegovog unutarnjeg promišljanja koje tretira od kad je postao svjestan

sebe i svoje postojanosti, a njegove misli su te koje podsvjesno doživljavaju svijet i okolinu. Da bi svaki pojedinac osvijestio svoja opažanja vrlo je bitno spoznati cjelovitost i raspoloživost cijelog bića u području vizualne i svake druge osjetilne jezičnosti tvrdi Damjanov (1991:191). Važno je svoju pažnju usmjeriti na oblik, odnosno dovesti na svjesnu razinu ono što je u opažaju nesvjesno, a to znači otkriti u sebi moćno stanje preobrazbe koje je prije bilo skriveno i potisnuto. Stoga se može reći da je važno steći iskustvo i odgajati pažnju kao takvu jer „pažnja se odgaja i onda kada se više ne traži izvedba nego samo gledanje i slušanje.“ (Damjanov,1991:191) Njezine riječi mogu se interpretirati kao odgojna disciplina praćenja, slušanja i gledanja. Tokić (2016:9) interpretacijom metodike Jadranke Damjanov smatra ako se čovjek služi očima da bi osvijestio upravo ono što vidi te da tada nije u stanju osvijestiti samo gledanje jer u svakodnevnom životu služi se očima samo da bi na osnovi opažaja vidljivog oblika prepoznao predmet i dokučio njegovo značenje te da bi znao odgovoriti na pitanje čemu služi predmet koji vidi.

Kako Jadranka Damjanov (1991;190) tvrdi, probiranje je sposobnost koja se usko povezuje uz apstrahiranje, a ona upravlja opažajnom djelatnošću, a javlja se već u vrlo ranoj dobi kod djece. Apstrahiranje kao opažajna djelatnost može se povezati s rečenicom Jadranke Damjanov koja glasi: „Moderna djela koja su zatvorila jezični krug otvorila su komunikacijsku beskonačnost.“ (Damjanov, 1991:195) Metaforički rečeno, svatko za sebe na drugačiji način doživljava pojedinu sliku te ne postoje granice, već svaki pojedinac kroji svoj beskonačan opažaj. Proširenje svijesti koja se prepoznaje u čovjekovim umovima daje konkretnu i jasnu sliku te tada svaki pojedinca postaje svjestan sebe.

Prvi korak u učenju razvija se još u osnovnoj školi, a usko je povezan s gledanjem i vizualnim opažajem. Rudolf Arnheim (1985:12) kazuje kako se čitav odgojno – obrazovni sustav temelji na proučavanju riječi i brojeva, a djeca uče tako što gledaju i uzimaju različite oblike u ruke te stvaraju i zamišljaju nove oblike koje potom prave od gline. Tvrdnje koje Arnheim navodi u svojem tekstu podrazumijevaju cjelokupan razvoj učenja te odgoja i opažaja kod djece u kojemu ključnu ulogu imaju učitelji koji na razne načine mogu poticati njihov razvoj. Kreativnim zadacima i aktivnostima djeca se prepuštaju svojoj mašti i osjetilima koja potiču ideje i kreativnost. Isto tako primjer vježbe analize crteža tehnikom šivanja potiče pažnju koja je fokusirana na rješavanje zadatka, a može se svrstati u aktivno i svjesno opažanje. Arnheim (1985:21) objašnjava kako se vanjski svijet značajno razlikuje od projekcije na mrežnici te kako sadrži pasivno i aktivno opažanje. Razlika između aktivnog i pasivnog opažaja je ta što kad čovjek otvori oči pasivno vidi svijet koji ga okružuje te ne čini ništa da bi promijenio taj prikaz

kojeg vidi. S druge strane, u aktivnom opažaju čovjek je svjestan svijeta kojeg vidi, pogledima prati zbivanja koja se odvijaju, a to podrazumijeva vizualni opažaj. On se može odnositi na mali dio vizualnog svijeta ili na cjelokupni vizualni okvir prostora u kojemu svi predmeti imaju svoje mjesto.

Tokić prema J. Damjanov (2016:10) govori kako osjet nastaje u umu na osnovi primanja osjetilnog sadržaja koji je prožet izvanjskim podražavanjem osjetila. Prema tradicionalnom shvaćanju osjet se ne može u cjelini povezati samo na osnovi osjetila jer je kao vid razabiranja svagdje i ujedno prožet idejom odnosno pojmom. Arnheim (1985:24) u svojem tekstu kazuje kako se osjetilo vida razvilo kao biološko pomagalo za opstanak, a od početka su bila usmjerena i usredotočena na odlike okoline koje su pravile razlike između onoga što poboljšava i onoga što ometa život, a to znači da je opažanje isplativo i probirljivo. Taj navod može se povezati sa životinjama koje se također koriste vidom i svojim drugim osjetilima kako bi preživjele. Može se navesti da su osjetila urođena u svakom pojedincu, a on ih može razvijati i odgajati raznim disciplinama.

S obzirom na to da osjetila treba što više razvijati i odgajati svakodnevno, tako i u nastavi Likovne umjetnosti učenike učestalo treba poticati na gledanje i opažanje kako bi bili što koncentriraniji i usredotočeniji na određene zadatke i vježbali svoju pažnju. Kada se ispituje, primjerice, što primjećuju na slici ili što im se svidjelo na nekom djelu, može se pridobiti njihova pozornost koja je iznimno važna u nastavnom procesu. Doslovni vid osjetilnog opažanja daje konkretan prikaz što se može uočiti na nekom djelu, dok razvijanjem odgoja opažaja može se uočiti dubina likovnog djela te iščitati sve ono što nije doslovno prikazano.

Skender (2020:28) u svojoj knjizi objašnjava termin opažanja ili percepcije koja potječe od latinske riječi primanje i odnosi se na proces organizacije i interpretacije podataka koje čovjekov mozak pohranjuje kao jednu smislenu cjelinu, a sve ovisi o njegovim osjetilima i vizualnom opažaju koji je ključan za doživljavanje umjetničkog djela, a kojemu se ideja i sadržaj iskazuju vizualnim karakteristikama forme. Kada je riječ o percepciji osjetilo uma ima vrlo važnu ulogu, jer upravo način na koji netko percipira elemente koje vidi najviše ovisi o njegovim razmišljanjima. Različite fokuse pogleda, to jest fiksacije imaju mala djeca u odnosu na starije osobe koje imaju zreli i istrenirani vid te na taj način dulje i obilnije mogu pratiti vizualne podražaje. Skender prema Arnheimu (2020:28-30) objašnjava koliko je važno razvijati i školovati perceptivni vid jer ipak su neke kategorije nastale praksom gledanja i školovanja. Upravo podražajem od oka do vida gledani oblik promijeni svoj izgled dok dođe do procesa opažanja. Arnheimova teorija o geštaltu navodi sljedeće: zakon blizine, zakon sličnosti, zakon

jednostavnosti, zakon nadopunjavanja, zakon kontinuiteta, zakon figure i pozadine. „Geštalt je nadoblik koji nastaje opažanjem strukture, odnosno povezivanjem elemenata i uspostavljanjem odnosa između njih.“ (Skender, 2020:32)

Stabilnost i kompoziciju koju sadržava određena forma geštalta prikazuje geometrijske oblike koji su u ljudskom oku vrlo skladni i uravnoteženi, a sve to čini jednu zasebnu cjelinu. Geštalt psihologija ima vrlo važan utjecaj na opažaj te na koji način pojedinac doživljava forme, odnose oblika te postavlja jasne granice u doživljaju.

Primjer geštalta može se povezati s Michelangelovom skulpturom *Pieta* zbog piramidalne kompozicije koju čine prikazi likova. Trokut koji zapravo ne postoji u djelu ne odražava njegov jasni oblik već rezultira opažajem u ljudskoj podložnosti za uočavanje cjeline koja se najčešće svodi na jednostavne geometrijske oblike. Zakon blizine može se uočiti zbog likova koji su izrađeni svaki pojedinačno u blizini, ali ih se ipak doživljava kao grupu. Zakon sličnosti i zakon kontinuiteta upravo je draperija koja se proteže nad likovima.

Slika 1. Michelangelo, *Pieta*, 1498.–1499.g.

<https://artsartistsartwork.com/the-pieta-michelangelos-marvel-of-marble-and-emotion/>

pristupljeno 22. studenog 2023.

4. Fina motorika ruke

Motoričke sposobnosti djeca najviše razvijaju igrom i aktivnim učenjem, a nju je potrebno razvijati od samog djetetovog rođenja. Igra je važan proces djetinjstva jer se na taj način razvijaju djetetove sposobnosti i vještine koje su ključne za njihov daljnji razvoj. U Likovnoj umjetnosti može se istaknuti motorika kao jedna vrlo bitna tendencija već u, primjerice, držanju olovke, kista i njihove primjene na papiru ili platnu. Motorika ruke u Likovnoj umjetnosti vrlo je bitna jer sam pokret pozitivno utječe na kognitivne funkcije. Isto tako, potezi koje učenik primjenjuje tijekom likovnog izražavanja uključuju motoriku, dakle crtanje različitih vrsta linija potiče njezin razvoj. Kod učenika mlađe dobi postavljaju se različiti zadatci i vježbe u kojima oni ponavljaju određene linije, oblikuju predmete, crtaju, šaraju, pišu i brišu. „Oko i ruka pridonose razvoju. Dijete spoznaje složenu formu koja proizlazi iz kombinacije pojedinačnih elemenata.“ (G. Jakubin, 1996:61) U ovom radu motorika ruke vrlo bitna jer je zadatak šivanja potiče, a motorikom ruke učenici pokušavaju uskladiti poteze koji se konstantno ponavljaju te stvaraju određeni tijek i obrise različitih poteza pa na takav način dolaze do kinetičke analize crteža.

Kada motoričke sposobnosti nisu dovoljno razvijene, učenici se muče sa zadacima te nisu u potpunosti fokusirani i teže dolaze do rješenja, a tek kada su njihovi pokreti koordinirani, usklađeni i precizni može se reći da je motorika razvijena te tako brže i preciznije rješavaju određene zadatke i bolje se snalaze u okolini. Motorika ruke više se razvija u osnovnoj školi dok se u srednjim školama potpuno zanemaruje iz razloga što su to većinom teorijska predavanja, a manje kreativna stvaranja. MacKenzie (2019:n.p.) kazuje zašto je važno poticati i podučavati rukopis. Upravo zamjena tipkovnice za pisanje može biti štetna u procesu stjecanja pismenosti. Osim toga istraživanja su dokazala da korelacija između povezivanja slova i njihovog izgovaranja ima blisku povezanost između ruke i neuronskih sklopova mozga jer kako učenici uče brže i bolje pisati slova, tako ih uče i prepoznavati, a to sve dovodi do sveukupne pismenosti i većeg ukupnog razvoja čitanja. Također postoje istraživanja u kojima su studenti koji su pisali rukom generirali puno više ideja u odnosu na studente koji su pisali na tipkovnici.

Četiri su glavna procesa pisanja, a to su: držanje olovke, oblikovanje, čitljivost i tempo, a jedan od najvažnijih čimbenika koji utječe na razvoj pisanja je zrela mišićna napetost, stoga je vrlo važno učenike poticati na pisanje i razvijanje motorike ruke, navodi Bohinec. (2023:3-5)

Prema Grgurić i Jakubin, (1996:68) u likovnom izražavanju više možemo očekivati kreativni proces jer djeca u procesu stvaranja dolaze do raznih rješenja i likovnog produkta koji je uglavnom apstrahiran na pojedine načine. Dječji crtež svaki je put sve inovativniji, jer uključuje iskustvo iz prethodnog, a ono uključuje njegovu kreativnost viđenog i izraženog dok je najvažniji aspekt učenikovog crteža priroda procesa. Također, za neke učenike likovno i vizualno izražavanje predstavlja katarzu, emocijsko pražnjenje, jer ono služi za neposredno izražavanje unutarnjeg zbivanja.

Učenici srednje dobi znaju imati dosta emocija, frustracija i sukoba sa samim sobom, koje zadržavaju u sebi i nisu sposobni podijeliti ih i riješiti na racionalni način. Likovno izražavanje, igra i mašta pruža djeci oslobađajući osjećaj i emocionalno sazrijevanje te im omogućuje da prevladaju sukob sa samim sobom i okolinom. „Djela likovnih umjetnosti postaju sadržajem dječje svijesti i potiču maštu za likovna ostvarenja.“ (Grgurić i Jakubin, 1996:108) Uloga učitelja u likovnoj umjetnosti je poticati učenike da grade sliku kao cjelinu te da plošno izražavanje zamijene s prividom volumena i tonskom modelacijom. Tek tada učenici svjesno savladaju određene prekretnice koje su imali u ranijim fazama razvoja crteža kako navodi Tužilović. (2018:62). Također, učitelj ne može od svakog učenika očekivati jednako, zbog toga što svi učenici imaju različite crtačke i slikarske sposobnosti na što uvelike utječu nasljedni čimbenici ili okolina.

„Sva se ljudska bića rađaju s kreativnim sposobnostima, no način na koji se ti talenti razvijaju ponajviše ovisi o odgojno-obrazovnim i društveno-kulturnim iskustvima djeteta. Stvaralaštvo je općenita, djetetu imanentna tendencija razvoja jer u njega postoji prirodni interes za okolinu, za njenim istraživanjem i otkrivanjem te stvaralačkom preradom iskustva.“ (Mendeš, 2012:116) Svedružić (2005:106-107) prema Polić (1993) kazuje kako je umjetničko stvaralaštvo općenito vrlo bitna tendencija za razvoj i okolinu u kojoj se pojedinac nalazi, a kreativnost se pripisuje divergentnom mišljenju jer ono otvara nove ideje i traži najrazličitija rješenja. U suvremenoj nastavi Likovne umjetnosti naglasak je na ishodu učenja, razvijanju učenikovih kompetencija, poticanju kritičkog mišljenja, kreativnosti i iznošenju vlastitog mišljenja. Osim toga naglašava se i da je nužno da učenik zadrži svoju individualnost i u tom smjeru se nastavi razvijati. Također veliki utjecaj imaju učiteljeve kompetencije, on mora biti vrlo sposoban i kreativan u prenošenju znanja te nastavu učiniti što zanimljivijom i poticati učenike na aktivno učenje i sudjelovanje u nastavnom procesu.

„Okolo i ruka pridonose razvoju. Dijete spoznaje složenu formu koja proizlazi iz kombinacije pojedinačnih elemenata.“ (Grgurić i Jakubin, 1996:61) Primjerice, igrom djeca najviše razvijaju

motoriku. Damjanov (1991:196-198) govori kako je igra kao izražavanje skrivenoga te se tu dolazi do svjesnog-izraženog i nesvjesnog-skrivenog. Igra svodi osobnost na slučajnost. Dijete dok se igra izražava svoje unutarnje stanje, vježba svoje osnovne moći, artikulira energiju kretanjem, slušanjem, glasanjem, gledanjem, opažanjem, dakle ono se predaje svemu nesvjesno i potpuno. Vrlo je važno učiti kako okrenuti pažnju prema dubini vizualnog i vizualno-taktilnog opažaja kako bi se ta igra nastavila i u odrastanju. Igranje se odvija kao stvaranje potpuno novih odnosa.

U ovom diplomskom radu u istraživačkom dijelu prikazat će se primjeri koji se lako mogu povezati s primjerima autorice Damjanov (1991:210) u kojima je pomoću igre uključila analizu crteža te u svojem tekstu objašnjava na koji je način izvedena analiza. Za primjer je navela Matisseovo djelo *Glava* koje je izvedeno linijski, a na fotokopiji djela neki su dijelovi glave obrisani. To je omogućilo iskušavanje različitih smislova odnosa, a izostavljanjem linija obesmisllila se cjelina. Bila je potrebna višestruka vizualna i kinetička rekonstrukcija crteža kako bi se uočili dijelovi koji nedostaju. Nakon što sudionici riješe tu zagonetku, njihova rješenja međusobno se uspoređuju. Pažnja se svakog sudionika zbog kritičnosti uspjela usmjeriti upravo na Matissove poteze, kako bi ih što više reproducirali. Takav način analize crteža uključuje igru i motoriku oka i ruke. Uvođenjem što više takvih zadataka u nastavu Likovne umjetnosti potiče se učenike na razmišljanje, praćenje nastave i opažanje različitih elemenata.

4.1. Fina motorika u digitalno doba

Pojava novih medija i digitalnih tehnika uvela je revoluciju u današnjem svijetu, omogućila je brži razvoj, lakšu komunikaciju te veliku dostupnost informacija, ali s time nosi i neke nedostatke. Novo učenje i poučavanje pruža puno veću i širu dostupnost informacija na jednome mjestu, ali i zahtjeva konstantne promijene koje se događaju radi bržeg i boljeg napredovanja digitalne tehnologije. Mlađim generacijama puno je lakše pratiti takav razvoj te puno brže mogu savladati poteškoće. Veliki značaj postali su simboli i slike kojima se sve lakše šire i prenose informacije. Rudolf Arnheim (1985:64) naglašava razliku između računala i inteligencije. Glavna razlika je upravo u tome što računalo može vidjeti, ali ne i opaziti. Ono nema bitne sposobnost za vlastito opažanje i inteligenciju. Arnheimov navod iznosi istinite činjenice jer računalo nikada neće moći zamijeniti ljudski um. Iako se u suvremenom dobu mlađe generacije sve više koriste digitalnim alatima, oni ipak ne zamjećuju promijene koje se

odnose na njihove stavove, stvarnost i socijalizaciju. Koristeći se sve više računalima, djeca ne razvijaju svoju motoriku i kognitivne sposobnosti, često im nedostaje kritičnosti po pitanju sadržaja koji im je pružen digitalnim platformama što iznimno utječe na komunikaciju u društvu.

Torlak (2013) prema Đerić i Studen, (2006:456-471) u svojem tekstu govori kako pojava i eksploatacija novih medija pokreće debate koje se odnose na promoviranje kulture i umjetnosti, jer današnji mediji oblikuju vrijednosti o životu i ljudskim odnosima, osobito kod mladih. Okolina uvelike utječe na identitet i položaj mladih u društvu, ali se trenutno taj utjecaj sve više pripisuje novim oblicima medijske kulture, a oni utječu na ponašanje, razmišljanje i formiranje predrasuda koje imaju o sebi i drugima. Način na koji je revolucija novih medija značajno utjecala na mlađe populacije promijenila je i njihov stav i pristup učenju i razvijanju.

Učenici u današnje vrijeme sve više koriste digitalne medije za učenje, dostupno im je lakše i brže rješavanje zadataka i pronalaženje rješenja. S druge strane, postoje veliki nedostaci i mane suvremene tehnologije jer učenici sve manje čitaju knjige i manje koriste ruku za pisanje te tako ne razvijaju motoriku. Zbog razvoja digitalne tehnologije postaje nužno mijenjati i didaktičke pristupe učenju. Iako dolazi do promjena nastavnih metoda u kojima su više uključeni digitalni mediji, važno je ne zaboraviti uključivati fizičke zadatke u nastavne procese.

Kako bi učitelji spriječili sve veći utjecaj digitalizacije u odgojno-obrazovnom procesu, različitim zadacima i igrama mogu pomoći djeci u razvoju njihovih kognitivnih i motoričkih sposobnosti. Primjerice, mogu uključiti učenike u odlazak u muzeje koji im nude različite edukativne radionice nakon obilaska izložbi. Često se igrom puno lakše pamte poznata djela, a primjer jedne takve igre je slagalica od poznatih dijela koju spajaju s imenima umjetnika. Tada učenici pažljivije opažaju izložbena djela te kasnije razmišljaju i podsjećaju se onoga što su prethodno vidjeli. Učenicima se na takav način učenja podiže svijest o važnosti povijesti umjetnosti i kulturnim znamenitostima te im je omogućeno brže učenje s razumijevanjem sadržaja pomoću relevantnih primjera, stoga se taj pristup smatra zanimljivijim učenicima u odnosu na tradicionalni pristup prikaza predloška reprodukcija na nastavnom satu Likovne umjetnosti.

5. Izražavanje vizualnim znakovima i simbolima

Prema J. Damjanov (1991:185-186) neverbalni znakovni sustav može se podijeliti u dvije jezične osi, a to su sintagma i paradigma. Znakovi (monemi) verbalnog jezika u većini se razlažu na razlikovne jedinice (foneme), a u neverbalnom jeziku taj se oblik izdvaja kao razlikovni pojam radi svoje posebnosti i mjere. Takav shvaćeni oblik je univerzalija koja je temelj svim znakovnim sustavima, uz koju vežemo i jedan dio verbalnog jezika. Boja, ploha i linija samo su neki od znakova koji dolaze zbog kemijske promijene svjetlosti. Boja se može svrstati pod vizualnu promjenu, a površina pod vizualno-taktilno-kinestetsku promjenu, tada taj znak postaje osjetilni pojam kao i sebesvjestan opažaj. „Ako se opažaj osvijesti, ako doslovni opažaj postane dovoljno jaka predodžba, oblik se uobličuje kao oblik oblika onoga što se vidi (doslovne razine opažaja) i postaje pojam.“ (J. Damjanov 1991:186).

Suvremenom komunikacijom sve češće se susreću razni simboli. Gotovo svaka rečenica može se objasniti odgovarajućim simbolima te pomoću njih prenositi razne informacije i sadržaje. Turković (2006:326-328) u svojem tekstu govori o komunikaciji pomoću vizualnih simbola u likovnoj umjetnosti te kako takav prijenos informacija funkcionira na način da se pomoću sustava znakova između pošiljatelja, poruke i publike razvija dijaloški odnos u pravom smislu te riječi. Osim toga govori o vizualnoj kulturi kao kulturnoj paradigmi o širokoj uporabi vizualnog jezika umjesto verbalnog jezika, isključivo jer se trenutno sve veći broj informacija prenosi u obliku slike. Vizualna umjetnost je pravi primjer komunikacije slikama koje su na svim jezicima i u različitim kulturama isto razumljive. Turković (2006:328-332) kazuje kako je slika znak koji pretendira da ne bude znak, već se prerađava u prirodnu nužnost i prisutnost. Kao takva slika je proizvod ljudske volje te se suprotstavlja prirodi jer se uvode neprirodni elementi, no u društvu slika postaje vrlo bitnom komponentom. Također slika ima najveću moć jer prevladava doba kada sve više i češće komunicira digitalnim platformama, a slike su te koje prenose sve najbitnije informacije, što najbolje opisuje stara kineska poslovice koja kaže kako jedna slika govori više od tisuću riječi.

Arnheim (1985:117) govori kako lik djeluje kao simbol onda i onoliko koliko portretira stvari koje su na višim nivoima apstraktnosti nego što je sam simbol. Primjerice, ako neku životinju čovjek opisuje njezinom slikom, od koje može izraditi repliku ili apstrahirati sliku, isto tako ona može poslužiti kao simbol ako je odluči iskoristiti kao simbol.

U Likovnoj umjetnosti vrlo je važno razumjeti vizualni jezik i simbole. U nastavi učenici razvijaju svoje sposobnosti za prepoznavanje određenih likovnih elemenata i simbola kako bi lakše komunicirali vizualnim jezikom. Vizualna pismenost omogućuje razumjeti sve jezike simbolima koje pojedinac vidi te omogućuje stvoriti svoje vlastito kritičko mišljenje. U današnjem svijetu čovjek je okružen različitim medijima poput filmovima, televizije, fotografija, a upravo sve to ima veliki značaj kada je u pitanju vizualna komunikacija.

U istraživačkom dijelu diplomskog rada navodi se primjer u kojem učenici šivanjem analiziraju djela. Upravo navedeno ukazuje na veliku važnost šivanja jer su likovni jezik i vizualna komunikacija ključni za analizu dijela. Primjerice, linija je čisti vizualni primjer. Ona je prirodna sintagma koja čini obris određenog oblika. Učenici već početkom osnovnoškolskog obrazovanja uče osnovne likovne elemente te je stoga bitno usmjeriti ih da razumiju. Kod osnove za analizu nekog crteža glavni je element linija. Također linija ima svoju širinu, dužinu i debljinu, a za primjer možemo uzeti da je ono što je bliže označeno debljim i tamnijim linijama, dok ono što je dalje označeno je tanjim i svjetlijim linijama.

„Možda bi se moglo reći da je umjetničko djelo umjetničko u onoj mjeri u kojoj je u stanju osloboditi značenja koja su u vizualnim pojmovima, uozbiljiti mogućnost svakog pojma.“ (Damjanov, 1991:189) Dakle, bogatstvo nekog umjetničkog djela leži u punoći i sadržaju elemenata koje ono sadrži i pruža gledateljima i publici.

6. Praksa šivanja u suvremenoj umjetničkoj produkciji

Šivanje prema Firšt Rogale (2022:n.p.) tehnika je spajanja i povezivanja različitih površina kao što su tekstilne površine i drugi plošni materijali s principom povezivanja šavova pomoću igle i konca. Šivanje je jedan od najstarijih zanata u povijesti. „Šivanjem se ostvaruje niz prolazaka igle i konca kroz materijal u jednakim razmacima, čime nastaju različite vrste šivaćih uboda ili bodova, ovisno o broju igala i konaca te načinu isprepletanja konaca. Šav je spoj u kojem niz uboda spaja dva ili više slojeva materijala, a služi za spajanje dijelova šivanih proizvoda.“ (Firšt Rogale, 2022:n.p.) Za tehniku šivanja može se reći da je oduvijek izrazito feminizirana te se pripisuje kreativnom stvaralaštvu ženskog roda. Kreativni rad i stvaralaštvo pomoću šivanja omogućilo je osvijestiti moć žena u povijesti.

U suvremeno doba taj zanat odlazi u sve veći zaborav zbog industrije i masovne proizvodnje koja je sve više prisutna. Subotičanec (2022:4-5) govori kako su od malena djevojke učile šivati. Šivanje je bilo najpoželjniji zanat jer kada je žena znala šivati, značilo je da je spremna za udaju. Žena koja šije pognute glave fokusirana je na ručni rad, pronalazi svoj mir i bijeg od stvarnosti, prepuštena je svojim mislima. Takav prizor, iz druge perspektive, ipak govori kako je žena ta koja je nemoćna i da joj je nametnuta pozicija dobre i poslušne žene koja sjedi kući i šije. Ona je zadužena za brigu i odijevanje svoje obitelji. Ženama je ručni rad bio središte društvenog i političkog života. Osim toga taj zanat je ponekad služio za udruživanje svih žena, bez obzira na njihov društveni status i rasu. Također šivanje dugi niz godina nije bilo prihvaćeno kao umjetnost niti se za ženu koja šije moglo reći da je umjetnica. Na šivanje se gledalo kao zanat za kojeg su zadužene isključivo žene jer se djelo koje je izrađeno koncem i djelo koje je nastalo kistom i bojom nije moglo svrstati pod istu kategoriju.

Šivanje doista prikazuje ženstvenost i njezinu estetiku, jer su žene te koje svojim načinom izražavanja često mogu iskazati eleganciju i kreativnost koju posjeduju. Kako bi se svi stereotipi koji su podijeljeni na muške i ženske poslove ukinuli, žene su morale uložiti jako puno volje, želje i upornosti da bi se izborile za jednakost. Iako se podijeljenost i dan danas osjeti u nekim područjima, svatko treba poštivati i cijeniti stvaralaštvo žena.

U suvremenoj umjetničkoj praksi, šivanje je prikazano u kontekstu umjetnosti i stvaralaštva. U suvremenoj umjetničkoj produkciji sve češće se viđaju djela koja su nastala tradicionalnom tehnikom šivanja. Konac kao medij u umjetnosti može se uočiti u različitim funkcijama. Konac sadrži svoj oblik, debljinu, boju, teksturu i strukturu, što su osnovni elementi vizualnih simbola. Tekstura koju sadrži konac sugerira taktilni doživljaj i interakciju njegovog traga. Konac kao trodimenzionalni materijal koji je po svojstvu i strukturi podložan lakom povezivanju omogućuje lakše razumijevanje linije kao likovnog elementa u nastavi Likovne umjetnosti. U umjetnosti se često primjenjuje konac kao olovka s kojom se može crtati po platnu ili prostoru, ono asocira na crtanje linije na papiru u sasvim jednu drugu dimenziju. Tehnika šivanja objedinjuje likovno i vizualno izražavanje. Različiti umjetnici primjenjuju tkanje, šivanje i obradu tekstila u posve drugu dimenziju umjetnosti pa se tako mogu vidjeti razna djela kao što su crtanje pomoću konca, trodimenzionalne skulpture te instalacije.

7. Istraživanje – radionica analize crteža šivanjem

Istraživanje radionice analize crteža šivanjem odvijalo se sljedećim tijekom.

Tablica 1: Podatci o oblicima rada, metodama poučavanja i učenja.

Tijek radionice	Oblici rada	Metoda poučavanja	Metoda učenja
ISTRAŽIVANJE PRAKSE ŠIVANJA U UMJETNOSTI	Frontalni	Metoda demonstracije, Metoda objašnjavanja	
ANALIZA CRTEŽA TEHNIKOM ŠIVANJA	Individualni		Analiza crteža Rekonstrukcija crteža šivanjem
REFLEKSIJA	Frontalni Individualni	Razgovor	Rasprava

Izvor. autorica 2023.

7.1. Cilj i svrha istraživanja

Cilj ovog istraživanja je istražiti mogućnosti razvoja kulture oka i ruke u nastavi Likovne umjetnosti primjenom metode šivanja na crtežu. Ovim načinom analizirat će se primjena i uloga linije u crtežu na nastavi Likovne umjetnosti što je ujedno specifični cilj ovog istraživanja. Funkcijom crte kao likovnog elementa svrha je analizirati poznata djela primjenom umjetničke metode šivanja te uočiti njihove posebnosti.

Na temelju navedenog cilja izdvojena su tri istraživačka pitanja:

1. Pomaže li manualna analiza crteža razumijevanju funkcije linije kao likovnog elementa?
2. Može li primjena umjetničkih metoda učiniti analizu crteža kreativnijom?
3. Kako nastava Likovne umjetnosti može pridonijeti razvoju kulture oka i ruke?

7.2. Uzorak

Istraživanje je provedeno s učenicima prvog razreda srednje Škole primijenjene umjetnosti i dizajna Osijek tijekom školske godine 2023./2024. Uzorak čini devetnaest učenika. Istraživanje je provedeno u učionici Škole za primijenjenu umjetnost i dizajn Osijek, a sudionici su izabrani slučajnim odabirom.

7.3. Metodologija provedbe radionice

Istraživački dio kulture oka i ruke u nastavi Likovne umjetnosti izveden je radionicom šivanja u Školi primijenjene umjetnosti i dizajna Osijek. Sudionici rada bili su učenici prvog razreda. Uvod radionice započeo je frontalno kratkom Power Point prezentacijom na kojoj su učenici prvo ponovili temu crte kao osnovnog elementa u Likovnoj umjetnosti, zatim vrste i njihovu podjelu.

Slika 2. Vincent van Gogh, *Žetva*, 1888.g. https://artsandculture.google.com/entity/vincent-van-gogh/m07_m2?categoryId=artist pristupljeno 10. prosinca 2023.

U ovom dijelu radionice predočene su reprodukcije sedam umjetničkih djela koje su analizirane. Prvi primjer je djelo Vincenta van Gogha naziva *Žetva* iz 1888. godine na kojem se mogu uočiti različiti potezi i vrste crta koje su prikazane. Djelo koje na prvi pogled izgleda vrlo jednostavno izvedeno jer dijelovi grada i žita nisu konkretno definirani već su prikazani kao slučajno išarani elementi. Zanimljivost ovog djela je ta što je autor kratkim i brzim potezima prikazao strukturu sijena te samo djelo izgleda kao da je izrađeno vrlo brzo i jednostavno.

Slika 3. Albrecht Dürer, *Ruke koje mole*, oko 1508.g

<https://artsandculture.google.com/search?q=albert%20durer> pristupljeno 7. prosinca 2023.

Slika 4. Albrecht Dürer, *Glava starca*, 1521.g

<https://artsandculture.google.com/search?q=albert%20durer> pristupljeno 7. prosinca 2023.

Sljedeći primjer je djelo Albrechta Dürera *Ruke koje mole*, koje je nastalo oko 1508. godine. Autor je različitim kombinacijama strukturalnih i obrisnih crta postigao izuzetan realizam i dao volumen motiva ruku. Način na koji je volumen prikazan je taj da su linije gušće raspoređene na mjestima gdje su tamniji tonovi i sjene u odnosu na svjetlije dijelove na kojima se nalaze puno rjeđe raspoređene linije, a one su naglašene bijelom bojom. Također isti princip rada vidimo i na Dürerovom djelu *Glava starca* iz 1521. godine. Njegovo vješto prikazivanje najsitnijeg detalja kombinacijom različitih linija čini svako djelo vrlo prepoznatljivim po rukopisu i načinu na koji se gradi cjelina.

Idući primjeri su linijski crteži Gustava Klimta *Studija žene koja leži*, koja je nastala oko 1914. i 1915. godine i *Lice žene s rukama na obrazu* iz 1903. godine.

Slika 5. Gustav Klimt, *Studija žene koja leži*, 1914.-1915.g.

<https://artsandculture.google.com/entity/gustav-klimt/m03869?categoryId=artist>

pristupljeno 2. prosinca 2023.

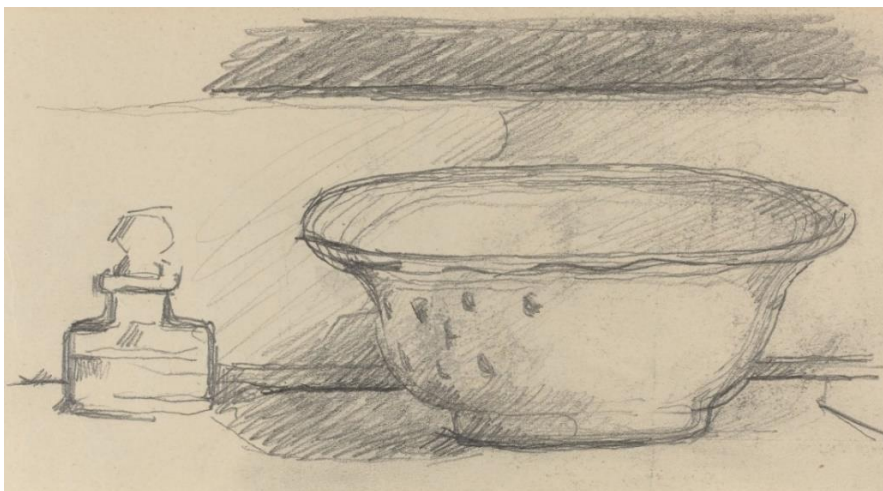

Slika 6. Gustav Klimt, *Lice žene s rukama na obrazu*, 1903. g.

<https://artsandculture.google.com/entity/gustav-klimt/m03869?categoryid=artist>

pristupljeno 2. prosinca 2023. g.

Oba primjera izvedena su vrlo jednostavno funkcijom različitih vrsta linija koje je Klimt koristio kao skice za svoja velika djela.

Slika 7. Paul Cezanne, *Umivaonik i bočica za miris* 1877. -1881. g.

<https://artsandculture.google.com/search?q=paul%20cezanne> pristupljeno 28. studenog 2023.

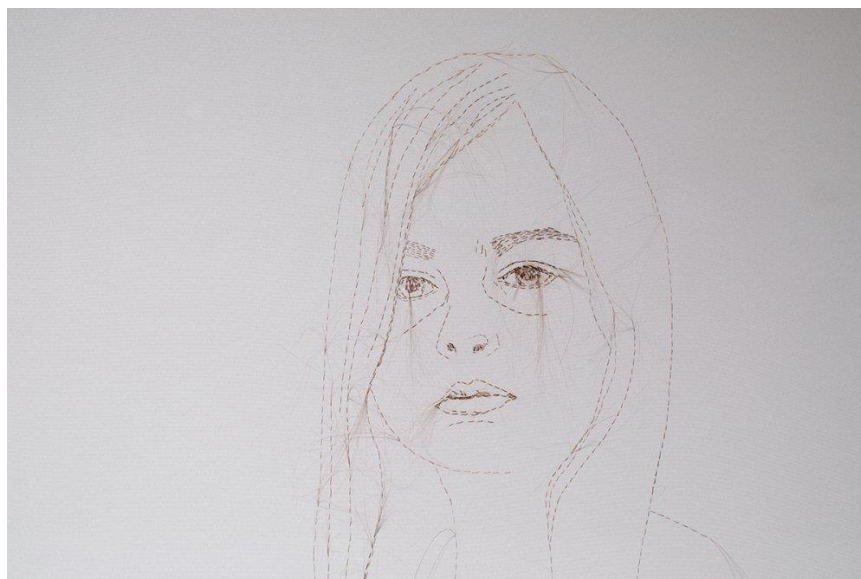
Primjer Paula Cezannea *Umivaonik i bočica za miris* koji je nastao između 1877. i 1881. godine također prikazuje linijski crtež umivaonika i mirisne bočice koji su izvedeni crtačkom tehnikom, koristeći razne linije poput obrisnih, strukturnih i konturnih linija koje čine cjelokupan crtež.

Nakon usmene analize umjetničkih djela učenicima je objašnjena tehnika šivanja koja je primijenjena u funkciji crtačke tehnike, a trag konca na papiru je u kontekstu likovnog elementa crte. Takvim načinom rada učenici analiziraju crteže, a nastava i sam proces su kreativniji. Učenici su tijekom radionice češće birali djela poput Cezanneovih i Klimtovih na kojima prevladavaju čiste obrisne linije jer su lakše i jednostavnije izvedene u odnosu na Dürerove primjere u kojima prevladavaju strukturne linije.

Kako bi se učenicima pobliže predočila primjena materijala konca za nastavni proces predložene su im reprodukcije umjetničkih djela koja primjenjuju tehniku šivanja. Jedan od primjera kako se crtež može graditi šivanjem prikazan je na reprodukciji djela umjetnice Ines Matijević Cakić, *Portret s kosom* iz 2017. godine. Rad je nastao tijekom njezinog postpartalnoga razdoblja. Ines Cakić (2016:98) u svojem doktorskom radu opisuje kako je rad izvela tijekom godine dana nakon rođenja njezine djevojčice Nole, a to je ujedno i prvi rad u nizu u kojemu istražuje iskustvo majčinstva kao prakse rada i subjektivnosti.

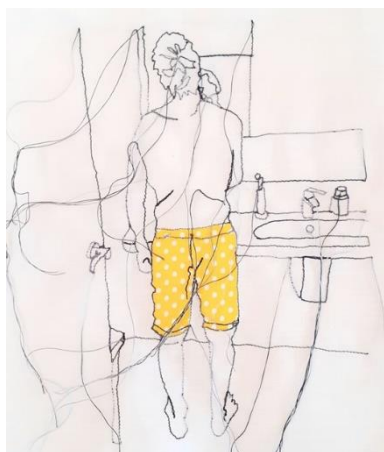
Cakić (2016:98) govori kako je u radu rekonstruirala odnose privatne i javne sfere na relaciji žena-majka naspram relacije žena-umjetnica, a to je prvi rad u nizu u kojem istražuje iskustvo majčinstva kao prakse rada i subjektivnosti. U njezinom istraživanju prakse rada koncept je proizašao iz tehnike šivanja koja se s druge strane uvelike pripisuje ženskom rodu, stoga je šivanje dosta feminizirano od prošlosti pa i danas.

Nadalje se prikazao primjer koji je također nastao šivanjem, a tragovi konca bili su u funkciji obrisne linije s kojima se nadzire portret djevojčice. Na djelu se nalaze vlasni djevojčine kose koji su ušiveni na pojedinim dijelovima.

Slika 8. Ines Matijević Cakić, *Portret s kosom*, 2017. g. <http://www.msu.hr/dogadanja/mail-i-veliki-ines-matijevic-cakic/336.html> pristupljeno 23. studenog 2023.

Važnim se smatralo prikazati primjere s kojima je umjetnica Rosie James izrađivala svoja djela u tehnici šivanja. Na primjerima *Portret u karanteni* iz 2020. godine i *Ilustrativni vez u tekstu* iz 2019. godine, autorica je kombinirala tehniku šivanja sa sitotiskom. Njezina djela poznata su upravo zbog njezinih ilustracija šivanih koncem, a teme koje prikazuje uglavnom su portreti s prikazanim emocijama te aktivnosti ljudi u današnje vrijeme.

Slika 9. Rosie James, *Portret u karanteni*, 2020. g. <https://www.axisweb.org/p/rosiejames/> pristupljeno 6. prosinca 2023.

Slika 10. Rosie James, *Ilustrativni vez u tekstu*, 2019.g. <https://www.textilecurator.com/home-default/home-2-2/rosie-james/> pristupljeno 6. prosinca 2023. g.

Slika 11. Koga R. (detalj) *On je*, 2010.g. <https://www.riekokoga.fr/work#15> pristupljeno 6. prosinca 2023.g.

Sljedeći primjer koji je prikazan na satu djelo je japanske vizualne umjetnice Rieko Koga, koja tehnikom šivanja na platnu koncem i iglom izražava svoje osjećaje. Umjetnica svoje radove opisuje kao izražavanje emocija koje ju slobodno vode pokretima ruku i povezuju konac u jednu veliku cjelinu na platnu. Svojim djelima želi podijeliti svoje emocije s publikom jer je isto tako publika dio njezinih radova.

Posljednji primjeri koji su prikazani djela su umjetnice Sheila Hicks, koja uz kombiniranu tehniku tkanja i šivanja izrađuje skulpture i instalacije. Primjeri koji su navedeni su *Veliko kuglanje* iz 2009. godine, gdje je Sheila nizanjem konca i tkanja u krug izradila velike kugle kao skulpture. Također nizanjem konca i tkanja izradila je *Stup upita/ Dopunski stupac* koji je nastao između 2013. i 2014. godine. Ovi primjeri omogućili su pobliže razumijevanje suvremene umjetnosti jer daju mogućnost uočiti kako se tradicionalnim načinima i tehnikama pruža mogućnost povezivanja u nove oblike i nove dimenzije u suvremenoj umjetnosti.

Slika 12. Sheila Hicks, *Veliko kuglanje*, 2009. g. <https://www.apollo-magazine.com/the-woven-wonders-of-sheila-hicks/> pristupljeno 23. prosinca 2023.

Slika 13. Sheila Hicks, *Stup upita/ Dopunski stupac*, 2013.-2014. g.

<https://www.moma.org/collection/works/189088> pristupljeno 23. prosinca 2023. g.

Nakon prezentacije uvodnog dijela radionice, učenicima je podijeljen pribor za rad, a djela koja su željeli analizirati i reproducirati izabrali su sami, ovisno o njihovim mogućnostima i kompleksnosti djela. Zadatak je bio na prazni bijeli papir staviti paus na kojemu je bio print reprodukcije poznatih umjetničkih djela te potom započeti šivanje u smjeru linija na djelu i analizirati crtež.

7.4. Rezultati i rasprava:

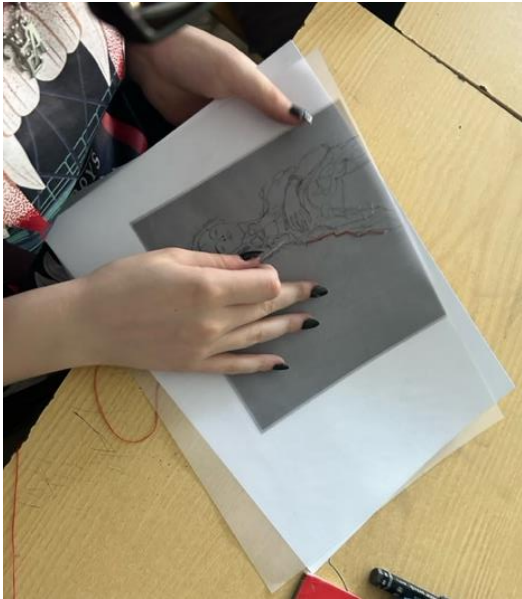
Nastava Likovne umjetnosti potiče učenike na razvoj njihove kreativnosti, mašte, osobnog stila, likovnog mišljenja te utječe na razumijevanje vizualnog jezika. Primjerice, u nastavi Likovne umjetnosti sve više je teorijskog učenja u odnosu na Likovnu kulturu u osnovnoškolskom obrazovanju. Kako učenici ne bi izgubili naviku razvoja motoričkih sposobnosti i doživljaj umjetničkog stvaralaštva trebalo bi češće uvesti edukativne radionice i praktične zadatke koji mogu pridonijeti razvoju kulture oka i ruke. Također važnu ulogu ima i učitelj kao moderator nastavnog procesa koji treba poznavati adekvatne metode koje utječu na

razvoj motoričkih sposobnosti kod učenika. Nastavu konstanto treba oplemenjivati novim idejama, uvesti učenicima zadatke s kojima se ne susreću svaki dan jer jedino uz više praktičnog i kreativnog stvaralaštva nastava Likovne umjetnosti može biti zabavnija.

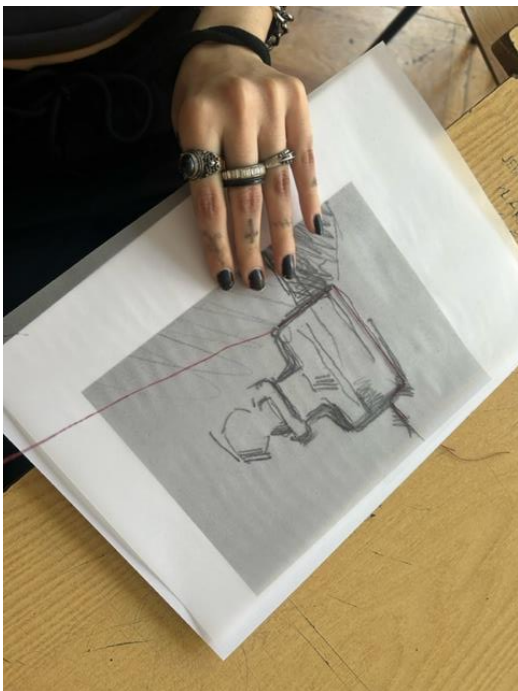
Tokić (2016:8) u svojem tekstu govori o načinu na koji učenici doživljavaju nastavu Likovne umjetnosti, a ona kazuje kako je to svojevrsni lijek kojim se usađuje vid u slijepe oči, a radi se zapravo o razotkrivanju izvornog i neposrednog osjećanja koje je čovjeku urođeno. Navedena tvrdnja opisuje način s kojim nastavnik može doprinijeti svakom učeniku, jer svaki pojedinac ima mogućnost razvijanja svojih osjećaja koji još nisu samostalno dovoljno razvijeni, već je potreban netko treći da potakne na dublje promišljanje i opažanje.

Za provođenje radionice bila su potrebna dva školska sata kako bi učenici što uspješnije izveli zadatak. U istraživanju je sudjelovalo pet učenika i četrnaest učenica. Muški dio učenika teže je odradio zadatak, a troje ih je započelo samo prvih nekoliko poteza i odustalo. Na njihovim izrazima lica varirali su izrazi od znatiželje, zainteresiranosti do nezainteresiranosti i nemotiviranosti. Svoja mišljenja uglavnom su podijelili s kolegama u klupama. Primijetilo se da su učenici koji su sjedili sa zainteresiranim sudionicima bili također zainteresirani i motiviraniji u odnosu na učenike kojima se zadatak baš i nije svidio. Učenici su pomagali jedni drugima u stavljanju konca u iglu te u procesu izrade zadatka. Njihova izvedba zadatka kretala se od pomalo bojažljivih poteza konca do onih koji su već ranije stekli neko iskustvo šivanja, ali podjednako je bila vidljiva velika razlika maštovitosti. Jedanaest ispitanika nije nikada šivalo, s obzirom na to, vrlo brzo su shvatili i savladali osnovne tehnike šivanja. Učenici su vješto pratili linije i koristili različite načine za postizanje krajnjeg rezultata.

Prvi izazov je bio provući konac kroz iglu i započeti šivanje djela, međutim dvoje od devetnaest učenika reklo je kako im je bilo teško probiti papir te da je papir pretvrd. Iako, papir je morao biti tvrdi jer bi se u suprotnom vrlo lako izlomio i pokidao. Nekoliko učenika nije znalo zavezati dobro konac na iglu te im je zato ispadao na suprotnu stranu, a neki od njih su izvukli previše konca što im je stvaralo poteškoće tijekom provlačenja konca jer im se počeo petljati.

Slika 14. *Proces radionice*, izvor: autorica 2023. g.

Slika 15. *Proces radionice*, izvor: autorica 2023. g.

Slika 16. Učenički rad, izvor: autorica 2023. g.

Slika 17. Paul Cezanne, isječak djela: *Umivaonik i bočica za miris* 1877.-1881.g
<https://artsandculture.google.com/search?q=paul%20cezanne> pristupljeno 28. studenog 2023. g.

Analizom crteža učenici su na kreativan način istražili funkciju i kretanje crte uključujući njihovu motoriku oka i ruke. Strukturna složenost ovog crteža vidljiva je po gušćim i rjeđim

raspoređenim linijama izvedenih koncem koje također na opip čine jednu određenu teksturu. Učenica je u analizi crteža koristila različite načine šivanja koji se vide na njezinom primjeru. U desnom dijelu uočava se iskrižan princip šivanja i postignuta gustoća crta. U srednjem dijelu nalazi se kombinacija isprekidanih crta, a u desnom kutu gdje je vrh bočice zaobljene linije koje su prošivene koncem također je dijelove ruba učenica prošila iz više poteza kako bi postigla debljinu crte. Skladnost linija i oblika daje prikaz fokusiranosti i koncentriranosti na izvedbu analize, stoga je navedeni primjer uspješno odrađen.

Učenica (*Slika 16.*) je koristila različite vrste crta kako bi analizom crteža istražila umjetnikove poteze i smjerove crtanja koje je prikazao u svome djelu. Svoju individualnost je iskazala upravo različitim bojama konca koje je koristila, što se vidi u unutarnjim dijelovima koje čine crvene, a donji dio zelene crte.

Slika 18. Učenički rad, izvor: autorica 2023. g.

Slika 19. Gustav Klimt, isječak djela: *Studija žene koja leži*, 1914.1915. g. <https://artsandculture.google.com/entity/gustav-klimt/m03869?categoryid=artist> pristupljeno 2. prosinca 2023. g.

Nadalje se prikazao još jedan primjer koji je uspješno izveden. Učenica je uz malo kompliciranije forme primjera izvela analizu. Njezin primjer prikazuje prevladavajuće zaobljene linije koje se isprepleću na pojedinim dijelovima, a cjelinu povezuju tokom. Tijek likovnog elementa linije vizualno gradi te uravnotežuje crtačku teksturu koja se može primijetiti na analizi.

Učenica je u analizi crteža tehnikom šivanja uspjela popratiti autorove poteze te uz kombinaciju crta kao što su debele i tanje, zaobljene i isprekidane postigla je uspješnu analizu. Svođenje ljudske figure na stilizirani način prikazuju geometrijsku strukturu linija. Vizualnim opažanjem Klimtovog djela uočava se njegova osobnost koja daje dojam potpune fluidnosti koja je prikazana zaobljenim linijama. Iz navedenog se može zaključiti uspješna provedba analize crteža i primjena metode šivanja koncem kojim se potaknuo manualni izričaj ruke u koordinaciji s okom kod učenika. Istraživanjem ovakvog principa analize crteža uočava se potreba za kontinuiranim radom predloženom metodom i tehnikama koje zahtijevaju takav pristup jer u današnjem vremenu učenici su izloženi učestalijoj uporabi digitalnih alata te zato

manualni izričaj izostaje, što može dovesti do nedostatne koordinacije oka i ruke u svakodnevnoj primjeni.

Na temelju provedene radionice može se zaključiti kako manualna analiza crteža itekako pomaže u razumijevanju funkcije linije kao likovnog elementa. Učenici manualnom analizom crteža puno lakše usvajaju razumijevanje linije, jer konac kao likovno sredstvo izražavanja asocira na trag olovke na papiru. Konac je u ovom kontekstu obris linije s kojom je moguće stvarati. Čovjekovo oko prati pokrete ruku gledajući ono što radi, a isto tako i učenici dok izvode analizu crteža. Njihova koncentracija puno je više usmjerena na sami proces i izradu, na način da aktivnim učenjem prate različite oblike linije, njihov smjer i kretanje te funkciju i trag konca kao likovnog elementa. Takvo učenje u nastavi Likovne umjetnosti trebalo bi biti puno češće uz primjenu različitih umjetničkih metoda. Konac u primjeni linije ima svoju trodimenzionalnost. Iako može biti na papiru, on daje dojam opipa, dakle taktilnog doživljaja s kojim svatko može manipulirati. Na takav način učenici posve drugačije doživljavaju analizu crteža jer koncem prate linije koje je, primjerice, poznati umjetnik izveo običnom olovkom. Učenicima je puno teže savladati određene komponente samo teorijskim učenjem. Upravo iz tog razloga primjena umjetničkih metoda u analizi crteža i općenito u nastavi Likovne umjetnosti čini analizu crteža kreativnijom i zabavnijom, kao i samu nastavu koja uključuje određene zadatke u kojima učenici samostalno istražuju i dolaze do rješenja. Također takvim zadacima potaknuta je motorika pokreta oka i ruke što pozitivno utječe na kognitivne funkcije.

8. Zaključak

Učenici primjenom znanja i vještina u nastavi Likovne umjetnosti imaju priliku oblikovati svoj osobni i društveni identitet te razviti sposobnost kreativnog mišljenja što uvelike utječe na njihov cjelokupan razvoj. Kultura oka i ruke ima važnu ulogu kod učenikovog razvoja jer takav način pozitivno utječe na kognitivne sposobnosti. U suvremeno doba digitalne tehnologije sve više zamjenjuju tradicionalni pristup učenju, a učenici sve manje koriste motoričke sposobnosti i sve manje koriste ruku za pisanje. Komunikacija današnjice najčešće je svedena na znakove i simbole s kojima se čovjek sve češće susreće. Međutim nedostatak digitalizacije je u tome što računalo ne može razumjeti i opažati. U predmetu Likovne umjetnosti učitelji još uvijek imaju priliku potaknuti učenike na kreativno izražavanje i aktivno sudjelovanje u nastavnom procesu pomoću zanimljivih zadataka koji povezuju učenje i igru. Primjena kreativnih zadataka

omogućuje lakše i brže učenje razumijevanjem koje je sve potrebnije učenicima. Jedan od takvih načina učenja je upravo analiza crteža primjenom metode šivanja.

Izvedbom umjetničke prakse i analizom crteža pomoću tehnike šivanja i motorikom oka i ruke, može se zaključiti da je učenicima bila potrebna velika preciznost i upornost kako bi analiza crteža ovakvom tehnikom bila uspješno odrađena. Šivanje uvelike doprinosi razvoju odgoja opažaja kod djece jer analizom crteža koncem u funkciji linije učenici proučavaju razumijevanje linije, različite vrste, njihov karakter, tok i značenje. Osim toga, uključena je motorika oka i ruke u kojoj oko prati poteze ruke kroz ubode igle i konca. Također pomoću navedenog istraživanja može se zaključiti kako je učenicima puno lakše učiti uz praktične zadatke. Iako je u srednjim školama Likovna umjetnost svedena uglavnom na teorijsko učenje, učitelji bi trebali puno više uključiti kreativne zadatke te na taj način poticati njihove kognitivne i motoričke sposobnosti. Učenicima koji su bili manje fokusirani i manje vješti u šivanju bila je potrebna tuđa pomoć koju su uglavnom potražili od susjeda u klupi, što je ostavilo vrlo pozitivan dojam na suradnju i empatiju jednih prema drugima. Većina sudionika uspješno je i kreativno izradila zadatak te su bili vrlo uporni, pedantni i fokusirani na izvedbu. Ovo istraživanje ima određena ograničenja jer se provelo na ograničenom uzorku 19 učenika, ali to ne umanjuje vjerodostojnost rezultata. Istraživački dio rada može biti polazište za daljnja proučavanja i analiziranja tematike kako u srednjoškolskom obrazovanju tako i u obrazovanju učenika nižih razreda osnovne škole te u predškolskom odgoju. Na taj način bi se uočile specifičnosti s obzirom na stupanj razvoja učenika i primjenu te razumijevanje navedenog prema dobi.

9. Popis literature

1. Arnheim, R. (1985). *Vizuelno mišljenje – Jedinstvo slike i pojma*, Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu
2. Bohinec, M. (2023). Razvoj ispravnog držanja olovke i vježbe jačanja. *Varaždinski učitelj : digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, Vol. 6 No. 13. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/443508> pristupljeno 18. studenog 2023.
3. Damjanov, J. (1991). *Vizualni jezik i likovna umjetnost*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Đurić, A. (2008). Vrednovanje rada škole: učenik kao ocjenjivač. *Povijest u nastavi*, Vol. VI No. 12 (2), URL: <https://hrcak.srce.hr/47774> pristupljeno 16. studenog 2023.
5. MacKenzie B. (2019). *How to Teach Handwriting—and Why It Matters*. URL: <https://www.edutopia.org/article/how-teach-handwriting-and-why-it-matters> pristupljeno 6. prosinca 2023.
6. Matijević Cakić, I. (2016). *MATRIKSIJALNE PRIČE Vizualni izraz subjektivnog doživljaja majčinstva (neobjavljeni doktorski rad)*, Sveučilište u Zagrebu
7. Mendeš, B. (2012). Umjetnički poticaji kroz proces odgoja i obrazovanja. *Magistra Iadertina*, Vol. 7 No. 1, URL: <https://hrcak.srce.hr/99896> pristupljeno 18. studenog 2023.
8. MZO, (2019). *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura i Likovna umjetnost*, Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html pristupljeno 12. studenog 2023.
9. Novak, M. (2021). Razvijanje ručnih vještina kao priprema za opismenjavanje. *Varaždinski učitelj : digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, Vol. 4 No. 5, URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/358298> pristupljeno 13. studenog 2023.
10. Rogale. S.F. (2020). *Portal hrvatske tehničke baštine*. Hrvatska tehnička enciklopedija. URL: <https://tehnika.lzmk.hr/sivanje/> pristupljeno 18. studenog 2023.
11. Skender, L. (2020). *Suvremeni pristupi nastavi Likovne umjetnosti*. Osijek: Akademija za umjetnost i kulturu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku
12. Subotičanec, E. (2022). *Šivanje kao metanaracija i vjerodostojnost ženskog pripovijedanja u romanima Margaret Atwood*. (Diplomski rad). URL: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:878517> pristupljeno 17. studenog 2023.
13. Svedružić, A. (2005). Kreativnost i divergentno mišljenje u nastavi prirodoslovlja. *Metodički ogleđi : časopis za filozofiju odgoja*, Vol. 12 No. 2, URL: <https://hrcak.srce.hr/2340> pristupljeno 18. prosinca 2023.
14. Tokić, M. (2016). Metodika Jadranke Damjanov – osvještavanje doslovnog vida osjetilnog opažanja. *Metodički ogleđi : časopis za filozofiju odgoja*, Vol. 23 No. 1, URL: <https://hrcak.srce.hr/167666> pristupljeno 18. studenog 2023.
15. Torlak, N. (2013). Novi mediji- nova pravila i nova recepcija kulture i umjetnosti. *In medias red: časopis filozofije medija*, Vol. 2 No. 3, URL: <https://hrcak.srce.hr/114787> pristupljeno 11. prosinca 2023.
16. Turković, V. (2006). Komunikacija putem vizualne umjetnosti u međunarodnoj suradnji. *Socijalna ekologija*, Vol. 15 No. 4., URL: <https://hrcak.srce.hr/9147> pristupljeno 23. studenog 2023.

17. Tužilović, E. (2018). *Dječje likovno stvaralaštvo potaknuto promatranjem umjetničkog djela, (Završni rad)*. URL: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:336859> pristupljeno 2. prosinca 2023.

10. Popis slikovnih materijala

1. **Slika 1.** Michelangelo, *Pieta*, 1498.–1499. URL: <https://artsartistsartwork.com/the-pieta-michelangelos-marvel-of-marble-and-emotion/>, pristupljeno 22. studenog 2023.
2. **Slika 2.** Vincent van Gogh, *Žetva*, 1888.g. URL: https://artsandculture.google.com/entity/vincent-van-gogh/m07_m2?categoryId=artist pristupljeno 10. prosinac 2023.g.
3. **Slika 3.** Albrecht Dürer, *Ruke koje mole*, oko 1508.g. URL: <https://artsandculture.google.com/search?q=albert%20durer> pristupljeno 7. prosinca 2023.
4. **Slika 4.** Albrecht Dürer, *Glava starca*, 1521.g. URL: <https://artsandculture.google.com/search?q=albert%20durer> pristupljeno 7. prosinca 2023.
5. **Slika 5.** Gustav Klimt, *Studija žene koja leži*, 1914.-1915.g. URL: <https://artsandculture.google.com/entity/gustav-klimt/m03869?categoryId=artist> pristupljeno 2. prosinca 2023.
6. **Slika 6.** Gustav Klimt, *Lice žene s rukama na obrazu*, 1903.g. URL: <https://artsandculture.google.com/entity/gustav-klimt/m03869?categoryId=artist> pristupljeno 2. prosinca 2023.
7. **Slika 7.** Paul Cezanne, *Umivaonik i bočica za miris* 1877.-1881 URL: <https://artsandculture.google.com/search?q=paul%20cezanne> pristupljeno 28. studenog 2023.g.
8. **Slika 8.** Ines Matijević Cakić, *Portret s kosom*, 2017.g. URL: <http://www.msu.hr/dogadanja/mail-i-veliki-ines-matijevic-cakic/336.html> pristupljeno 23. studenog 2023.
9. **Slika 9.** Rosie James, *Portret u karanteni*, 2020.g. URL: <https://www.axisweb.org/p/rosiejames/> pristupljeno 6. prosinca 2023.
10. **Slika 10.** Rosie James, *Ilustrativni vez u tekstu*, 2019.g. URL: <https://www.axisweb.org/p/rosiejames/> pristupljeno 6. prosinca 2023.g.
11. **Slika 11.** Koga R. (detalj) *On je*, 2010.g. <https://www.riekokoga.fr/work#15> pristupljeno 6. prosinca 2023.g.
12. **Slika 12.** Sheila Hicks, *Veliko kuglanje*, 2009.g. URL: <https://www.apollo-magazine.com/the-woven-wonders-of-sheila-hicks/> pristupljeno 23. prosinca 2023.

- 13. Slika 13.** Sheila Hicks, *Stup upita/ Dopunski stupac*, 2013.-2014. g.
<https://www.moma.org/collection/works/189088> pristupljeno 23. prosinca 2023. g.
- 14. Slika 14.** *Proces radionice*, izvor: autorica 2023.g.
- 15. Slika 15.** *Proces radionice*, izvor: autorica 2023.g.
- 16. Slika 16.** *Učenički rad*, izvor: autorica 2023.g.
- 17. Slika 17.** Paul Cezanne. Isječak djela: *Umivaonik i bočica za miris* 1877.-1881. URL:
<https://artsandculture.google.com/search?q=paul%20cezanne> pristupljeno 28. studenog 2023.
- 18. Slika 18.** *Učenički rad*, izvor: autorica 2023.g
- 19. Slika 19.** Gustav Klimt, isječak djela: *Studija žene koja leži*, 1914.-1915.g. URL:
<https://artsandculture.google.com/entity/gustav-klimt/m03869?categoryId=artist>
pristupljeno 2. prosinca 2023.